

УДК 159.923.2:78

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.70-2.2>**І. Г. Карпова**кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права
Чернігівського національного технологічного університету

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ТА ТВОРЧОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ В МУЗИЧНІЙ КУЛЬТУРІ ЧЕРНІГІВЩИНИ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Статтю присвячено дослідженню соціально-педагогічних чинників формування та творчого розвитку особистості в музичній культурі Чернігівщини на початку ХХ століття. Ця розвідка продовжує тему аналогічних досліджень, здійснених автором стосовно періодів: від княжої доби до завершення гетьманської та періоду музичної культури Чернігово-Сіверського краю ХІХ століття. В основу дослідження покладено міждисциплінарний підхід, що дозволяє всебічно розглянути цю проблему, використовуючи напрацювання вчених із соціальної педагогіки, історії педагогіки, історії України, історії української культури, мистецтвознавства, краєзнавства.

У результаті проведеного дослідження соціально-педагогічними чинниками макрорівня виявлені: музична культура Західної Європи й Російської імперії; християнство; мистецтво України-Чернігівщини, зокрема музичне; культурно-освітні, музичні осередки загальнодержавного й загальноукраїнського значення; діяльність Чернігівської єпархії; українське кобзарство; субкультура тогочасної молоді; творчі музичні об'єднання.

Соціально-педагогічні чинники мезорівня такі: культурно-освітні, музичні осередки України-Чернігівщини, зокрема музичне училище, засноване К. Сорокіним; музичні класи родини Ейзлерів; чернігівська «Просвіта»; чернігівське відділення Імператорського російського музичного товариства й інші; група ровесників; діяльність музичних хорових колективів Чернігівщини; діяльність військових оркестрів; кобзарське мистецтво Чернігівщини й інші.

Соціально-педагогічними чинниками мікрорівня виділені: сім'я; сімейно-побутове домашнє музичування, особистість педагога; діяльність чернігівської плеяди громадсько-культурних діячів, композиторів, кобзарів, співаків і педагогів (родина Коцюбинських, родина І. Шрага, К. Сорокін, родина Ейзлерів, М. Заньковецька, І. Зисерман, Н. Ковальчук, С. Латишев, Т. Пархоменко й інші); самостійна (індивідуальна) художньо-творча, музична діяльність учня; різноманітні форми діяльності шкільних, студентських об'єднань та інше.

Отже, дослідження особливостей музичної культури Чернігівщини початку ХХ століття дозволяє не лише виявити соціально-педагогічні чинники формування та творчого розвитку особистості, а й використати накопичений досвід для організації музичного виховання дітей і молоді в сучасних умовах розвитку українського суспільства.

Ключові слова: музична культура, Чернігівщина, творчість, формування, особистість, творчий розвиток, соціальне середовище.

Постановка проблеми. Україна нині переживає досить складні часи. До проблем економічного, медичного, військово-політичного, екологічного характеру додаються морально-етичні, пов'язані з духовним здоров'ям української нації, зокрема дітей і молоді (про що свідчать прояви насильства, вандалізму, шкідливі звички й інше серед представників молоді). Саме тому в цих досить непростих умовах розвитку українського суспільства важливою проблемою залишається підготовка до життя духовно здорової людини, виховання всебічно й гармонійно розвиненої особистості.

Пошуки шляхів, форм, методів такого виховання дітей і молоді залишаються важливим державним і педагогічним завданням, як і дослідження

тих соціальних інститутів і соціально-педагогічних чинників, що сприяють його виконанню з урахуванням кращих традицій, історичного досвіду національного, зокрема музичного, мистецтва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукова розвідка продовжує дослідження, започатковане автором статті в попередніх публікаціях [1; 2]. Різноманітні аспекти музичної культури Чернігівщини досліджували О.П. Васюта [3], Т.В. Ляшенко [4; 5]; особливості становлення військового музичного мистецтва на Чернігівщині – Н.А. Малісов [6]; музично-педагогічну діяльність українських композиторів (чий творчий шлях був пов'язаний із Чернігівщиною) – О.В. Михайличенко [7]; музично-творчу діяльність Ніжина на Чернігівщині – О.А. Кавунник [8] та інші.

Мета статті. Дослідження соціально-педагогічних чинників формування та творчого розвитку особистості в процесі музичної творчості в загальному контексті музичної культури Чернігівщини початку ХХ століття.

Виклад основного матеріалу. На початку ХХ століття українська культура виходить на нові рубежі, її починають сприймати як культуру світового рівня, хоча умови її розвитку залишаються досить складними й суперечливими. Це зумовлено роз'єднаністю українських земель, відсутністю власної держави, колонізаторською політикою Російської та Австрійської імперій щодо України, непослідовною політикою царського й цісарського урядів щодо українського питання.

Разом із тим позитивними умовами її розвитку, що в цілому сприяло переходу української культури від рівня народної, самобутньої до рівня класичної, всесвітньо відомої та званої, стали західноєвропейські культурні впливи й тенденції, піднесення національно-визвольного руху, розширення вживання української мови, поява українознавчих кафедр в університетах, діяльність на західноукраїнських землях січового руху, заснування у Львові Наукового товариства імені Т. Шевченка, професіоналізація мистецтва й насамперед продуктивна діяльність талановитої плеяди українських митців, а також громадських об'єднань, культурно-мистецьких осередків, що сприяли розвитку культури в цілому й музичного мистецтва зокрема.

На початку ХХ століття важливою умовою, що сприяла розвитку музично-творчих обдаровань чернігівської молоді, стала професіоналізація музичної освіти в місті. Ще пов'язано з виникненням професійних музичних осередків, що не тільки давали музичну освіту на професійному рівні, а й готували музикантів-професіоналів для культурного життя міста, України й Росії в цілому.

Становлення професійної музичної освіти на Чернігівщині, зокрема в Чернігові, пройшло декілька етапів: початковий етап – заснування приватного музичного училища К. Сорокіним, відкриття приватних музичних класів і проведення індивідуальних занять родиною чехів Ейзлерів; наступний етап у напрямі подальшої професіоналізації музичної освіти – відкриття відділення Імператорського російського музичного товариства (далі – ІРМТ). Досягнення професіоналізму – реорганізація музичних класів у профшколу, яка за рівнем викладання відповідала музичному училищу [5, с. 301].

Йдеться про функціонування чернігівського відділення російського музичного товариства (ІРМТ, заснованого в 1859 році на базі Симфонічного товариства відомим піаністом, композитором і педагогом А. Рубінштейном), відкритого в Чернігові в липні 1907 року. Хоча однією з головних цілей діяльності товариства була популяри-

зація зарубіжного й російського мистецтва, підвищення загального культурного рівня чернігівської громади, значна увага приділялася й розвитку здібностей музично обдарованої молоді, підготовці професіоналів для музичного виконавства.

Заслуговує на увагу надзвичайно широка палітра форм і видів музично-просвітницької діяльності, які впроваджувало в життя відділення ІРМТ для розв'язання означених завдань: організація благодійних і тематичних концертів; симфонічні зібрання, присвячені пам'яті видатних музикантів (для прикладу, Й. Гайдна, В. Моцарта, Л. ван Бетховена – не менше десяти на рік); лекції-історичні цикли; авторські концерти; ювілейні вечори; створення власних симфонічних оркестрів; камерні зібрання, які розподілялись на квартетні, учнівські камерні ранки й камерні вечори для громадян Чернігова (виконувались квартет *D moll* Й. Гайдна, квінтет *Es dur* оп. 44 Р. Шумана, романси О. Даргомижського, П. Чайковського й інші твори); учнівські змагання; музичні суботи; заснування на місцях художньо-освітніх, просвітницьких організацій, театральних товариств; організація музичних гастролей і концертів як вітчизняних, так і зарубіжних музикантів (скажімо, в Чернігові виступали М. Ерденко, І. Сац, М. Польгейм – відома німецька піаністка, М. Дейша-Сіоніцька й інші знані виконавці); концертна діяльність викладачів в Україні та за її межами [4, с. 46–49].

Провідну роль у музичному житті Чернігівщини на початку ХХ століття відіграло й товариство «Просвіта», створене в різних містах Наддніпрянської України – Катеринославі, Києві, Миколаєві, Житомирі й інших, а в Чернігові – восени 1906 року на зразок західноукраїнських товариств «Просвіти» після відповідного царського указу від 17 жовтня 1905 року. На відміну від західноукраїнських осередків, «Просвіти» російської України не обмежували свою діяльність лише літературно-видавничою справою, а займалися широкою культурно-просвітницькою діяльністю. Крім того, в царині пропаганди музичного мистецтва, на відміну від ІРМТ, «Просвіта» орієнтувалась на розвиток і популяризацію насамперед українського національного музичного мистецтва.

Очолити чернігівську «Просвіту», що наслідувала кращі здобутки чернігівської «Громади», знані діячі культури М. Коцюбинський та І. Шраг [4, с. 17–22]. Діячі чернігівської «Просвіти» активно займалися реорганізацією музично-театральної справи, залучали до мистецького життя Чернігова провідні українські театральні колективи (для прикладу, театральну трупу П. Саксаганського, яка лише восени 1907 року поставила на чернігівській сцені понад сорок вистав). А в грудні 1908 року чернігівці мали можливість ознайомитись із театральною грою трупи Т. Колесниченка (який, до

речі, сприяв творчому розвитку талановитих молодих акторів-чернігівців, залучивши їх до трупи) за участі відомої театральної акторки Г. Затиркевич-Карпинської.

За підтримки «Просвіти» на Чернігівщині почали створюватися аматорські музично-драматичні осередки, проводились відкриті заходи – так звані лекційні тематичні вечори з метою пропаганди знань про національну культуру. Молодь Чернігова також мала можливість для творчого розвитку під час підготовки й проведення різноманітних літературно-музичних заходів – ювілейних вечорів, присвяченим українським діячам культури І. Котляревському, Т. Шевченку, П. Кулішу, М. Заньковецькій, І. Франко й іншим.

Під час проведення літературно-музичних читань, що завжди супроводжувались виконанням музичних творів, талановита молодь мала можливість брати активну участь як у культурно-просвітницькій діяльності, так і в розвитку власної виконавської майстерності. Аналіз репертуару цих збірань (народні пісні, твори на слова Т. Шевченка «Реве та стогне», «У широку долину», «За сонцем хмаронька пливе» й інші, твори українського класичного мистецтва М. Лисенка «Безмежне поле», «Полюбилася я» та інші) засвідчує як високу популярність українського музичного мистецтва на Чернігівщині, так і прагнення передової інтелігенції до якомога ширшої популяризації його серед широких кіл чернігівської громади.

Особлива увага приділялась музичному вихованню, розвитку творчих здібностей дітей шляхом організації різноманітних за тематикою дитячих музично-театральних вечорів і мистецьких свят. Слід відзначити, що такі заходи (наприклад, різдвяні свята) користувались значною популярністю серед чернігівців (на кожне з них збиралось до 500 дітей). Особливу популярність серед дитячої аудиторії мала опера М. Лисенка «Коза Дереза». Діти знайомились з естетикою синтетичного за змістом жанру опери, в якому синкретично поєднувались різні види мистецтва – література, музика, акторське, образотворче, танцювальне. Опера сприяла вихованню в молоді любові й поваги до національного мистецтва, розвитку якостей творчого сприйняття музичного твору.

Непересічну роль у розвитку творчих обдаровань молоді засобами музичного мистецтва відіграли активні діячі «Просвіти»: родина М. Коцюбинського, І. Шраг, Б. Грінченко, С. Русова й інші [4, с. 24–27], видатний композитор, засновник української класичної музики М. Лисенко, творча діяльність якого на Чернігівщині реалізовувалась не лише як фольклористична й наукова, а і як концертна як диригента й піаніста-соліста, а також музично-організаційна в проведенні різноманітних творчих заходів [4, с. 28].

Розвитку творчої молоді на Чернігівщині в царині музичної освіти сприяла й плідна діяльність музикантів-іноземців С.С.В. Вільконського, музичного діяча, педагога, поляка за походженням; родини чехів Ейзлерів, які стояли біля джерел відкриття філії IPMT та організації музичної професійної освіти на Чернігівщині; Б. Вержиківського – композитора й педагога польського походження, який зробив помітний внесок в організацію культурного життя Ніжина (Чернігівська губернія). Музичному вихованню представників чернігівської громади, й молоді зокрема, а також розвитку освітньо-педагогічної, просвітницької та музично-виконавської галузей сприяли й інші відомі чеські музиканти – В. Петр і Відревич [4, с. 50–54].

На початку ХХ століття на Чернігівщині продовжується розвиток військового музичного мистецтва. Його паростки на Чернігівщині сягають ще ХVІІ століття, коли в Ніжинському полку територіальної одиниці війська Б. Хмельницького було створено один із перших військових оркестрів, який представляв військову музику різноманітними жанрами: офіційно-церемоніальним, службово-стройовим, сигнально-фанфарним, побутово-розважальним та іншими [6, с. 6–8].

Кращі традиції творчого розвитку особистості засобами військового музичного мистецтва продовжувались на початку ХХ століття оркестрами Резервного, Острозького, Переволочинського полків і військової частини, що охороняла губернатора в Чернігові. Військові оркестри, створені при цих полках, відігравали помітну роль у культурно-мистецькому житті міста, своєю музичною діяльністю сприяли не лише творчо-музичному розвитку військових музикантів, а й широкій просвітницькій діяльності, оскільки під час концертів у багатьох публічних місцях Чернігова (Міський сад, Вал, Соборна площа), а також під час так званих вечорів відпочинку серед представників громади міста виконували не лише стройові мелодії, а й відомі музичні твори – вальси, уривки з відомих опер та оперет.

Важливу роль у розвитку обдаровань музикантів відігравали військові педагоги – керівники військових оркестрів (італієць Стабілле, керівник військового духового оркестру 44-ї артилерійської бригади (Ніжин); І. Зисерман – 167-го Острозького піхотного полку, який згодом, після відкриття Чернігівського музичного училища, очолив підготовку творчої молоді в царині духової, симфонічної музики, став викладачем теорії музики й композиції, керівником симфонічного оркестру).

А от, для прикладу, інший талановитий педагог–військовий капелмейстер Переволочинського полку Н. Ковальчук – сприяв розвитку творчого музичного потенціалу С. Латишева, відомого

організатора духових оркестрів у Чернігові. Під його керівництвом як військового капелмейстера уже в радянські часи відбулось творче музичне становлення музикантів військових оркестрів 56-х військових курсів командного складу й 20-го полку 7-ї піхотної дивізії, адже оркестри виконували не лише чисто професійні – маршові, стройові твори, а й шедеври світової музичної класики – увертюри до опер Дж. Россіні «Сорока-злодійка», «Італійка в Алжирі», «Вільгельм Телль», «Севільський цирульник», Ф. Зуппе «Поет і селянин», попури з музики опери П. Чайковського «Євгеній Онєгін», увертюру до опери М. Лисенка «Тарас Бульба» [6, с. 9].

Цікавим є той факт, що військові оркестри нерідко ставали соціально-педагогічним середовищем розвитку творчого потенціалу представників талановитої молоді, які згодом прославили музичну культуру. Так, уродженці міста Сновська й Ніжина Н. Рахлін (в майбутньому професор, всесвітньо відомий симфонічний диригент) і Т. Докшицер (майбутній професор музично-педагогічного інституту ім. Гнєсіних та один із найкращих світових солістів-трубачів симфонічного оркестру Московського Великого театру) розпочинали свій творчий шлях в оркестрі Київської військової піхотної школи й оркестрі 62-го Кавалерійського полку відповідно.

Важливими соціально-педагогічними чинниками формування та творчого розвитку особистості засобами музики (не дивлячись на появу професійних музичних закладів) залишались сім'я та домашнє музикування, а також кобзарське мистецтво (які детальніше досліджувались у попередній розвідці автора [2, с. 29]).

Аналіз дослідження праць О. Сперанського, В. Горленка, О. Сластьона, К. Грушевської, Г. Хоткевича, А. Малинки, створених у 1900–1920 роках, на які посилається О.П. Васюта [3, с. 112], дає підстави зробити висновок про наявність на початку ХХ століття професійної кобзарської освіти, зокрема, Чернігівської кобзарської школи (традиції), якій були властиві власний спосіб гри й тримання інструменту, специфічні ознаки інструментарію, власний репертуар (думи й історичні пісні, псалми, сатиричні й побутові народні пісні), свої вчителі-наставники, серед яких провідна роль по праву належала народному музиканту, гастролеру виконавцю-бандуристу Т. Пархоменку [3, с. 123–127].

Його можна без перебільшення назвати взірцем високого професіоналізму, справжнім патріотом, глибоким знавцем народнописаного українського фольклору, а також справжнім педагогом, який своєю манерою виконання, глибоким знанням музичної фольклористики, особистою громадянською позицією виховав цілий ряд талановитих українських кобзарів А. Гребня (лір-

ника-віртуоза), В. Потапенка (його учня та поведиря), П. Ткаченка-Галашка, М. Домонтовича (який зміг записати репертуар свого вчителя на ноти), О. Корнієвського (відомого бандуристу й майстра з виготовлення бандур).

Активізація суспільно-політичного національного руху в Україні на початку ХХ століття сприяла досить інтенсивному розвитку ще одного важливого соціально-педагогічного чинника творчого формування та розвитку особистості молоді людини – пісенно-хорового руху, що проявилось у виникненні цілого ряду аматорських і професійних хорів в Україні в цілому й на Чернігівщині зокрема.

Так, наприклад, створений у 1915 році народний мандрівний хор під керівництвом відомого українського диригента, педагога О. Приходька (налічував 67 осіб) у несприятливих умовах першої світової війни разом із тим продовжив справу українського музичного просвітництва, творчого виховання молоді засобами музичного мистецтва. В цьому колективі продовжували розвиток творчих здібностей відомі в майбутньому українські письменники з Чернігівщини П. Тичина (музична освіта якого розпочалась із музичних класів ІРМТ, Чернігівської духовної семінарії та співу в хорах Єлецького, Успенського монастирів), В. Еллан-Блакитний, ще один вихованець Чернігівської духовної академії [4, с. 79–80].

Таким чином, аналіз науково-педагогічної, історично-культурологічної, літератури з мистецтвознавства дозволив нам виокремити соціально-педагогічні чинники формування та творчого розвитку молоді в музичному мистецтві Чернігівщини на початку ХХ століття, що доцільно розглядати з позицій рівнів соціального середовища.

Так, на макрорівні соціального середовища формування та творчо-музичного розвитку молоді ми виділяємо соціально-педагогічні чинники, які представили в таблиці 1.

Соціально-педагогічним середовищем формування та творчого розвитку особистості в музичній культурі Чернігівщини на початку ХХ століття мезорівня ми визначили тогочасні культурно-освітні осередки, навчальні заклади. Чинники такого розвитку ми розглянули в таблиці 2.

Соціально-педагогічні чинники формування та творчого розвитку особистості в музичній культурі Чернігівщини на початку ХХ століття на мікрорівні ми представили в таблиці 3.

Висновки і пропозиції. Розглянуте питання не вичерпує поставленої проблеми. Подальшого вивчення потребує дослідження соціально-педагогічних чинників формування та творчого розвитку особистості в музичній культурі Чернігово-Сіверського краю в наступний період – національно-державного відродження 1917–1920 років, Радянської України й доби незалежності.

Таблиця 1

Соціально-педагогічні чинники формування та творчого розвитку особистості в музичній культурі Чернігівщини на початку ХХ століття (макрорівень)

Соціально-педагогічний чинник	Зміст
Музична культура Західної Європи	Мистецькі традиції, педагогічні досвід і практика, мистецька діяльність і творчість відомих західноєвропейських музикантів (Й. Гайдна, Е. Гріга, Л. Бетховена, Дж. Верді, В.-А. Моцарта, Дж. Россіні, Ф. Шопена й інших)
Музична культура Російської імперії	Мистецькі традиції, педагогічні досвід і практика, культурно-просвітницька, мистецька діяльність і творчість відомих російських музикантів (О. Бородіна, А. Рубінштейна, Ф. Глінки, П. Чайковського, В. Іванова й інших)
Християнство	Морально-естетичний зміст християнського віровчення, творчо-виховний потенціал церковних богослужінь, церковна література
Мистецтво України-Чернігівщини	Художня література (Л. Глібов, М. Коцюбинський, П. Куліш, Б. Грінченко й інші), театр (зокрема, творчість труп П. Саксаганського, Т. Колесніченка й інших), хореографія та інше
Музичне мистецтво України-Чернігівщини	Розвиток музичного інструментарію, вокальна й інструментальна музика, церковний спів, музична творчість видатних українських музикантів (М. Лисенка, Г. Рачинського, І. Лизогуба, М. Маркевича й інших); військове музичне мистецтво; хорове мистецтво; музичне інструментальне виконавство
Культурно-освітні, музичні осередки загальнодержавного й загальноукраїнського значення	ІРМТ і його відділення в Україні; «Громади», «Просвіти»; професіоналізація музичної освіти
Діяльність Чернігівської єпархії	Розвиток різних форм церковних піснеспівів, благодійницька діяльність, пошук і підтримка обдарованої молоді й інше
Українське кобзарство	Подальший розвиток народнопісенної творчості в жанрах історичних дум і пісень; подальший розвиток українського кобзарства, інструментальної музики (кобза, бандура); професіоналізація кобзарських шкіл (традицій) в Україні
Субкультура тогочасної молоді	Ціннісні орієнтації та норми поведінки, певні джерела інформації, своєрідні захоплення, смаки, способи проведення дозвілля, специфічна мова, особливості одягу й зовнішності
Творчі музичні об'єднання (хорові колективи, військові оркестри, симфонічні й камерні оркестри й інше)	Музично-виконавська й музично-просвітницька діяльність; обмін досвідом; популяризація українського народного та європейського музичного мистецтва; розвиток виконавської манери; розвиток інструментального виконавства

Таблиця 2

Соціально-педагогічні чинники формування та творчого розвитку особистості в музичній культурі Чернігівщини на початку ХХ століття (мезорівень)

Соціально-педагогічний чинник	Зміст
Культурно-освітні, музичні осередки України-Чернігівщини: школи при церквах; музичне училище, засноване К. Сорокіним; музичні класи родини Ейзлерів; приватні навчальні заклади (пансіони); чернігівська «Просвіта», чернігівське відділення ІРМТ	Різноманітна навчально-просвітницька, освітня музична діяльність, підготовка кваліфікованих кадрів для музичної діяльності; організація учнівських змагань; педагогічна діяльність по відбору музично обдарованої молоді; навчальні плани освітніх закладів тощо. Лекції просвітницького характеру (пропаганда зарубіжного й вітчизняного музичного мистецтва), організація різноманітних ювілейних заходів, симфонічних зібрань, благодійних концертів, музичних гастролей, створення власних симфонічних оркестрів, концертна діяльність викладачів в Україні й за її межами, організація музичних субот, концертів зарубіжних музикантів, співаків та інше
Група ровесників (учні) початкових шкіл, гімназій, реальних, музичних училищ тощо, студенти духовної семінарії та інші	Учнівський (студентський) колектив школи, училища, гімназії та інше
Діяльність перших професійних музикантів (співаків). Музичні хорові колективи	Формування чернігівської манери хорового співу; музично-виконавська й музично-просвітницька діяльність. Продовження в умовах Першої світової війни традицій українського музичного просвітництва
Діяльність військових оркестрів	Концерти в публічних місцях українських міст; активна участь у вечорах відпочинку й інше
Кобзарське мистецтво Чернігівщини	Продовження традицій українського кобзарства, формування професійної чернігівської школи (традиції) кобзарського мистецтва
Субкультура молоді в тогочасній школі, (парафіяльні школи, музичне училище К. Сорокіна, музичні класи родини Ейзлерів)	Ціннісні орієнтації та норми поведінки учнів, певні джерела інформації, своєрідні захоплення, смаки молоді, способи проведення дозвілля тощо. Музичні об'єднання молоді (хори, оркестри й інше)

Соціально-педагогічні чинники формування та творчого розвитку особистості в музичній культурі Чернігівщини на початку ХХ століття (мікрорівень)

Соціально-педагогічний чинник	Зміст
Сім'я	Домашня музична освіта, навчання грі на музичних інструментах, спів
Церковні хори при храмах, монастирях	Спів у церковному хорі. Для прикладу – спів на кліросі Єлецького, Успенського, Троїцького монастирів П. Тичини, В. Еллана-Блакитного
Діяльність військових оркестрів у Чернігові	Оркестри Резервного, Острозького, Переволочинського полків і військової частини, що охороняла губернатора в Чернігові: концерти в публічних місцях Чернігова; активна участь у вечорах відпочинку й інше
Діяльність у царині організації музичної культурно-просвітницької роботи видатних діячів літератури й мистецтва Чернігівщини	Родина Коцюбинських, І. Шраг, Б. Грінченко, С. Русова, Г. Затиркевич-Карпинська й інші
Особистість педагога викладача-інструменталіста, диригента, співака, композитора й інших	Вплив педагога на формування та творчий розвиток учнів, студентів: особистий приклад, володіння якостями: наполегливість, ерудованість, професіоналізм, патріотизм, вимогливість, терплячість, сила волі, музична обдарованість та інше
Діяльність чернігівської плеяди композиторів, співаків, педагогів, кобзарів	К. Сорокін, родина Ейзлерів, Стабілле, С. Вільконський, Б. Вержиківський, І. Зисерман, Н. Ковальчук, О. Приходько, Т. Пархоменко й інші
Самостійна (індивідуальна) художньо-творча, музична діяльність учня, студента	Різноманітні форми й види самостійної (індивідуальної) художньо-творчої, музичної діяльності учня, студента: участь у бесідах, диспутах, малювання, хореографія, написання різноманітних літературних творів, читання, спів, навчання грі на музичних інструментах і тому подібне
Різноманітні форми діяльності шкільних, студентських об'єднань	Диспути, концерти, учнівські музичні суботи тощо

Список використаної літератури:

- Карпова І.Г. Соціально-педагогічні чинники формування та творчого розвитку особистості у музичній культурі Чернігівщини в Х – другій половині ХVІІІ століття. *Topical issues of education* : collective monograph. Lisbon, Portugal : Pegasus Publishing, 2018. Р. 148–158.
- Карпова І.Г. Соціально-педагогічні чинники формування та творчого розвитку особистості в музичній культурі Чернігівщини у ХІХ ст. *Київський науково-педагогічний вісник*. 2019. №17. С. 26–30.
- Васюта О.П. Музична культура Чернігівщини Х – початку ХХІ століття: еволюційний вимір. Чернігів : Десна-Поліграф, 2017. 296 с.
- Ляшенко Т.В. Музично-освітня діяльність громадсько-культурних товариств Чернігівщини (перша третина ХХ століття). Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2010. 161 с.
- Ляшенко Т.В. Організація музичної освіти Чернігівщини на початку ХХ століття. *Література та культура Полісся*. № 93. Серія «Філологічні науки». № 11. С. 298–304. URL: <http://lib.ndu.edu.ua/dspace/bitstream>.
- Малісов Н.А. Військова музика Чернігівщини. І не тільки ... (Історія та сьогодення). Чернігів : Десна Поліграф, 2015. 96 с.
- Михайличенко О.В. Музично-педагогічна діяльність українських композиторів і виконавців другої половини ХІХ – початку ХХ століття : історичні нариси. Суми : Видавничо-виробниче підприємство «Мрія-1», 2005. 102 с.
- Кавунник О.А. Музичне середовище як об'єкт музичного краєзнавства. *Українське музикознавство*. 2018. Вип. 44. С. 98–106. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=Ukrmuz_2018_44_12.

Karpova I. Social and pedagogical factors of formation and creative development of personality in music culture of Chernihiv region at the beginning of the XXth century

This article is devoted to the study of the social and pedagogical factors of formation and creative development of a personality in the music culture of Chernihiv region in the early 20th century. This reconnaissance level study develops the topic of similar studies of various periods carried out by the author: from the period of Princes to the end of the times of Hetmans and the period of the music culture of Chernihiv-Siversky land of the 19th century. In the research, the interdisciplinary approach was applied, which allowed to comprehensively consider this matter by using the expertise of academicians in social pedagogy, history of pedagogy, history of Ukraine, history of Ukrainian culture, art history, and local history.

As a result of the study, the social and pedagogical factors of the macro-level are found to be: music culture of Western Europe and the Russian Empire; Christianity; art of Ukraine-Chernihiv region, in particular, music art; cultural-educational and music centers of public and all-national significance; activity of Chernihiv eparchy; Ukrainian kobzarism; the then-young people's subculture; artistic music associations.

The social and pedagogical factors of the meso-level are: cultural-educational, music centers of Ukraine-Chernihiv region, in particular, the music school founded by K. Sorokin, music classes of the Eizlers family; Chernihiv "Prosvita" (Education); Chernihiv division of the Emperor's Russian Music Society and etc.; peers' group; activity of choirs of Chernihiv region; activity of military orchestras; kobza playing art of Chernihiv region and other.

The social and pedagogical factors of the micro-level are: family; domestic social music making; tutor's personality; activity of Chernihiv leading group of public and cultural activists; composers, kobza players; singers, and pedagogues (the Kotsiubynsky's family, the I. Shraga's family, K. Sorokin, the Eizlers family, M. Zankovetska, I. Zyserman, N. Kovalchuk, S. Latyshev, T. Parkhomenko and other), independent (individual) artistic and creative, music activity of a student; various forms of activity of school, students associations and other.

Thus, the study of the specific features of the music culture of Chernihiv region in the early 20th century allows not only to identify the social and pedagogic factors of the formation and creative development of a personality, but also to use the experience gained for organizing music education of children and the youth in the modern context of the Ukrainian society's development.

Key words: *music culture, Chernihiv region, creativity, formation, personality, creative development, social environment.*